

Матвійчук Валерій Костянтинович,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія», доктор юридичних
наук, професор

ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ВРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ ДО БЕЗПЕЧНОГО В УКРАЇНІ

З'ясування детермінантів (криміногенних факторів) корупційної злочинності є необхідною умовою ефективної протидії цим кримінальним правопорушенням та для вироблення і реалізації адекватних заходів протидії їм. Зрозуміло, що поняттям «детермінанти» охоплюються як причини, та умови. Під причинами слід вважати чинники (фактори) об'єктивного і суб'єктивного характеру, що породжують злочинність у тому числі корупційну, яка є їх наслідком. Натомість, умови не породжують злочинність, зокрема, корупційну, але забезпечують дії причин, полегшують настання названих нами суспільно небезпечних наслідків (умовами можуть бути системні недоліки в управлінні та організації діяльності певних галузей економіки, державного апарату, контролюючих органів тощо). Іншими словами умови – це середовище, обстановка, ситуація, опинившись в яких, причина спрацьовує [1, с. 70]. Звертаю увагу на те, що кримінологічна детермінація корупційної злочинності є лише одним із видів соціальної детермінації (процес породження кримінологічної злочинності називають детермінацією). Іноді в кримінології причини і умови, що породжують корупційну злочинність, об'єднують під загальним терміном «криміногенні фактори».

Маючи зазначені вище деякі загальні підходи, з'ясуємо детермінанти корупційної злочинності. В існуючих джерелах є такі основні погляди на детермінанти корупційної злочинності: 1) Л. Сміян, О.Ю. Бусол поділяють їх на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні [2, с. 237; 3, с. 267]; Т.В. Корнякова, В.М. Юрчишин стверджують, що причинами та умовами корупційної злочинності є: економічні, політичні, управлінські, соціальні і правові [4, с. 162]. Ці уподобання авторів не містять суперечностей.

До *політичних детермінант (кримінологічних факторів) корупційної злочинності в Україні* відносяться: поступове перетворення форм держави в олігархічну модель, що нівелює принципи соціальної, правової демократичної держави, загрожує її державному суверенітету; невідмежованість політики від бізнесу, що створює недовіру до влади з боку населення; зрощення державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування з підприємницькими, і

комерційними структурами, формування їх відносин поза межами правового поля; політична неструктурованість суспільства, що, зокрема, має наслідком відсутності середнього класу, існування квазі-політичних партій, так званих технічних партій; незавершеність та непродуманість формування політичної системи держави, дисбаланс гілок влади породжує необґрунтоване вивершення однієї гілки влади над іншою, що породжує політичну нестабільність, яка, зокрема, проявляється у нестабільності політичних та державних інститутів, негативно позначається на виконанні владними інститутами своїх функцій, зрештою на результатах їх діяльності у тому числі протидії корупції; держава своїми діями сприяє поширенню корупційних відносин у різних сферах суспільного життя; зокрема, наданням пріоритету політичним інтересам над правовими (підпорядкування праваполітиці); наданням пільг і переваг «своїм» корпоративним групам, використанням державних ресурсів в особистих інтересах або в інтересах інших осіб, у тому числі рідних і родичів; запровадження процентних надбавок за різні види робіт у міністерствах і відомствах, не створивши чіткі визначені процедури для таких виплат, що використовуються відповідальними особами на свій розсуд; відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої влади, в тому числі правоохоронних органів; відсутність ефективного суспільного контролю за діяльністю посадових осіб; неефективність діяльності правоохоронних органів, судової влади щодо протидії корупції у всіх сферах суспільного життя України, породженою їх неререформованістю.

До *економічних детермінант корупційної злочинності в Україні* відносяться: непрозорість процесів приватизації; вирішення інших господарських і економічних питань, обсягу податків, одержання пільг тощо; несприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі для малого і середнього бізнесу; недоліки в декларуванні доходів в Україні; нецільове використання коштів державного бюджету та коштів виділених зарубіжними донорами в державних чи громадських організаціях тощо.

До *правових детермінант корупційної злочинності в Україні* відносять: недоліки законодавства, викликані безсистемною непродуманою роботою в реформуванні чинного законодавства, в тому числі, яке стосується протидії корупції; надмірна закритість частини нормативно-правової бази, що стосується корупційних правопорушень; невиконання при реформуванні антикорупційного законодавства нормативних положень адміністративного, кримінального та кримінального спрямування конвенційних документів Ради Європи щодо захисту прав та свобод людини і громадянина; нестабільність антикорупційної нормативно-правової бази тощо.

До *організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності* відносяться: відсутність належної регламентації діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень, прийняття рішень, видачі офіційних

документів, наявність у посадових осіб надто широких розпорядчо-дозвільних повноважень для прийняття рішень на свій розсуд; поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад не на підставі професійних і ділових якостей, а через знайомство, кумовство, відданість тощо; відсутність конкурсного відбору при призначенні на посади; необґрунтовані часті ротації персоналу тощо.

До соціально-психологічних детермінант корупційної злочинності належать: терпляче ставлення суспільства, окремих громадян до корупційних відносин; високий ступінь психологічної готовності значної кількості посадових осіб, а також службовців до вчинення корупційних діянь; наявної корисливої спрямованості в діяльності посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування; професійна та моральна деформація посадових осіб, яка виявляється у вчиненні ними корупційних діянь тощо.

Перелік цих детермінант та їх змісту звичайно далеко неповний, але зменшення рівня корупції до безпечного в Україні, стає можливим за умови вивчення та втілення в життя закордонного досвіду боротьби із цим вкрай негативним соціальним явищем, у першу чергу, успішно діючих політичних, правових та організаційних механізмів подолання корупції. В. Чепелюк виділив позитивний досвід країн, що досягли позитивного успіху в цій сфері: 1) в Ізраїлі антикорупційна атмосфера забезпечується системою «певного дублювання моніторингу» за можливими корупційними діями. Він здійснюється урядовими організаціями і спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, що володіє незалежністю від міністерстві державних відомств і громадськими організаціями типу «Відомства за чистоту уряду». Ці організації досліджують можливі факти, а у разі їх виявлення інформують органи розслідування. В Ізраїлі, через значні соціальні пільги для урядовців і безжального їх покарання при виявленні корупції, низова корупція практично відсутня; 2) у Великобританії існують високі стандарти громадянської поведінки, які є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та ефективного соціального контролю за державними службовцями. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Ці закони вимагають посадових осіб доводити свою невинність. Тут відводиться надзвичайно висока роль громадській думці, яка стосується динаміки негативних явищ у суспільстві: пов'язаних з лобіюванням і купівлею політичного впливу; проблем, створених границь приватної і державної власності, хабарництвом, зловживанням службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби. Безпосередньо корупційні процеси в цьому Королівстві відстежується Комітетом Нолана, який зосереджує свої зусилля на: членах парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; колишніх міністрах та інших посадових особах, що працюють в тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді. З цього приводу був

призначений парламентський директор стандартів із заборони протекції, який отримував відомості за сторонніми заробітками членів парламенту; 3) в основу боротьби з корупцією в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання брудних грошей». Слід виділити обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у чітко визначеному розмірі за умов, що ця інформація буде використана виключно для розслідування. У результаті законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливлене зловживання державним службовцем своїм посадовим становищем. Створення реєстру корумпованих фірм має метою позбавити ними будь-яких державних замовлень та пильної уваги правоохоронних органів; 4) Сінгапур має постійно діючий спеціалізований орган – Бюро по розслідуванні випадків корупції, який володіє політичною і функціональною самостійністю. Цей орган розслідує і запобігає випадкам корупції в державному і приватному секторі економіки. До його компетенції належить перевіряти випадки зловживань серед державних чиновників і повідомлення про них відповідних органів для вживання відповідних заходів. Мінімізація або виключення умов, що створюють стимул для корупції. Це досягається: оплатою праці державних службовців згідно формули, прив'язаній до середньої заробітної плати успішно працюючих у приватному секторі осіб; контрольована щорічна звітність державних посадовців про їх майно, активи і борги (прокурор має право перевірити будь-які банківські, акціонерні і розрахункові рахунки осіб підозрюваних в порушенні Акту про запобігання корупції); ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки; 5) в Японії відсутній єдиний кодифікований акт, направлений на боротьбу з корупцією. Особливе значення японський законодавець спрямовує заборонам відносно політиків, державних і муніципальних службовців. Вони стосуються заходів, які політично нейтралізують японського чиновника відносно приватного бізнесу як під час служби, так і після звільнення. Законодавець установлює суворі обмеження фінансування виборчих компаній партій і інших політичних організацій, вводить жорстко регламентований порядок здійснення пожертвувань на користь кандидатів на виборах, політичних фондів та суворий порядок їх фінансової звітності. Отже, в Японії пріоритетними у сфері боротьби з корупцією стали: заходи політичної економії (підзвітність політичного керівництва, реформа фінансування політичних партій і компаній); 2) реформа державної служби (гідна оплата праці, система стимулів); забезпечення громадських свобод (система соціально-правового контролю і моральної дії на політиків з боку громадянського суспільства) [5].

Слід звернути увагу на те, що Фінляндія знаходиться на останньому місці з наявності корупції. Кожен рік у Фінляндії розглядаються декілька справ по звинуваченню в хабарництві. Наприклад, також хабаром вважається факт спеціально організованого обіду з представниками сторони, що домовляється, оскільки цей факт міг підірвати довіру до організації, яку представляють і до офіційних властей. У Фінляндії перед законом усі рівні [6]. Від обвинувачення в корупції і покарань не рятують ні високе становище, не депутатські мандати. У Фінляндії не приймалося спеціального закону про корупцію. Вона розглядається як частина кримінальної злочинності і підпадає під дію Кримінального кодексу. Контроль за цими правопорушеннями здійснюють судові і правоохоронні органи. У Фінляндії відсутня практика політичних призначень. Основний склад центральної і місцевої адміністрації залишається достатньо постійним. Структура державної служби є стрункою, а апарат не чисельним [6]. Кількість державних службовців скорочено в 1990 роки в 2 рази. Обов'язки і відповідальність чітко прописані і постійно контролюються. Якщо міністр або уряд приймає рішення, яке відрізняється від загально запропонованого чиновником, то чиновник може уникнути відповідальності, подавши письмове оскарження. Усі рішення на всіх щаблях влади є доступні для громадян у боротьбі з корупцією. Фінляндія приводить своє законодавство і практику у відповідність з міжнародними нормами і стандартами [6].

Список використаних джерел

1. Кримінологія. Підручник. Практикум / В.С. Ковальський, О.М. Костенко, Г.С. Семаков [та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 344 с.
2. Сміян Л.С. Детермінанти корупційної злочинності. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. С. 237–240.
3. Бусол О.Ю. Детермінанти корупційної злочинності. Кримінологія: Підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків: Право, 2018. С. 266–269.
4. Корнякова Т.В., Юрчишин В.М. Корупційна злочинність і хаходи її запобігання. Кримінологія: академічний підручник: [Богатирьова І.Г., Колб О.Г., Топчій В.В. та ін.]; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Богатирьова І.Г. Чернівці: Технодрук, 2009. С. 147–170.
5. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. Проекти ВГО «Успішна Україна». URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.
6. Финляндия на последнем месте по наличию коррупции. Портал: «Все о Финляндии». URL: <http://da.fi/33.html>.